

Význam tvorby obecných monografií a metodika písania obecnej monografie

Katarína Nádaská

I., Prečo písať obecné monografie alebo lokálna a regionálna identita a dejiny ako základ pre uchovanie kultúrneho dedičstva.

Regionálne a lokálne dejiny sú dôležitou súčasťou slovenských národných dejín. Regionálne dejiny mapujúce najmä vznik obcí a život v nich tvoria bezpochyby významnú časť kultúrneho dedičstva, rovnako ako tradičná ľudová kultúra, ktorá je dnes vnímaná ako základ národnej kultúry. Kultúrna identita je určovaná rôznymi faktormi: geografickými dispozíciami, sociálnym a prirodzeným okolím ako je rodina, vidiek, mesto, krajina, podnebie a samozrejme je rámcovaná konkrétnymi politickými a ekonomickými podmienkami. Človek ako nositeľ identity odovzdával svoje skúsenosti s generácie na generáciu. Identita je určovaná aj odvolávaním sa na minulosť, na evokáciu historickej a kultúrnej pamäti. Kultúrne tradície boli prostriedkom, ktorým sa pri danej úrovni roľníckej práce, kde dlho fungovala polyfunkčnosť, nízka mechanizácia, malé výmery obhospodarovanej pôdy, samozásobiteľský systém obživy. Roľník zabezpečoval chod nielen hospodárskych, ale aj sociálnych činností. Práca s pôdou a dobytkom bola samozrejmosťou, ktorú človek prijímal ako podstatu života a spôsob svojej realizácie. Roľnícke zamestnanie otca sa tak stalo cieľom snažení aj jeho mužských potomkov. Poľnohospodárstvo a chov hospodárskych zvierat so samozásobiteľským charakterom obživy boli po dlhé stáročia základným životným štýlom väčšiny obyvateľstva Slovenska. Z neho sa vykryštalizovala aj tradičná kultúra spoločenstiev žijúcich na vidieku a v menších mestách, ktorá tvorí pôvodnú bázu kultúrneho dedičstva Slovenska.

Tradičná ľudová kultúra bola primárne formovaná prírodným prostredím, počas historického vývinu bola vystavená pôsobeniu rôznych faktorov, ako bol heterogénny etnický a náboženský vplyv, ďalej sociálne a ekonomické aspekty, ktoré súviseli s polohou Slovenska. Tradičné zamestnanie v minulosti na Slovensku bolo poľnohospodárstvo, sezonárstvo, domácka výroba a remeslá, podomový obchod, pltníctvo, furmanstvo, drevorubačstvo. Ľudia zo slovenských obcí pracovali a obchodovali po celej monarchii. Nepriaznivé sociálne a ekonomické pomery boli príčinou vysťahovalectva zo Slovenska V 17. -19. storočí smerovali kolonisti na Dolnú zem do južných častí Uhorska, ktoré boli vylúdené po tureckých nájazdoch a vznikali tam slovenské enklávy. V 19. storočí sa veľa Slovákov podieľalo na budovaní Budapešti a Viedne. Na prelome 19. a 20. storočia veľa Slovákov odchádzalo do USA, v 20. rokoch 20. storočia do Kanady, južnej Ameriky, Francúzska a Belgicka. Z hľadiska sociálnych kontextov tradičnej kultúry patril k významným činiteľom fakt, že až do prvej tretiny 20. storočia bol na Slovensku základným stavebným článkom spoločenstva typ tzv. patriarchálnej rodiny. Hierarchia rodiny s výsádnym postavením mužov sa podriaďovala nadržanosti starších nad mladšími. Základ spolužitia tvoril spoločný majetok celej rodiny, ktorého správcom bol otec a zodpovedal zaň budúcim pokoleniam. V minulosti platilo, že manželstvo z ktorého vzišli deti je požehnané a znamená perspektívu rodiny. Syn ako pokračovateľ rodu mal zveľaďovať majetok bol v rodine favorizovaný, dcéra naopak svojou výbavou a venom odkrajovala z rodinného majetku a strácala vydajom i rodinné meno. Na tradičnú ľudovú kultúru má vplyv aj náboženstvo. Proces kristianizácie vniesol a fixoval prvky vychádzajúce z cirkevných nariadení a vierouky a z kresťanskej symboliky. Cirkev prispôsobila termíny najväčších kresťanských sviatkov Vianoc, veľkej Noci, Turíc, hodov pôvodným termínom agrárnych rituálov počas zimného a letného slnovratu, jarnej a jesennej rovnodennosti a zároveň do nich vniesla charakter vlastnej kresťanskej ideológie.. Do

rodinných obradov bol zavedený povinný cirkevný pohreb, krst, sväté prijímanie, konfirmácia, alebo birmovka, svadba, pohreb. Viditeľným znakom príslušnosti k relígií sú kostoly, cintoríny. Okrem rímsko – katolíkov na Slovensku sú aj protestanti, gréckokatolícky veriaci, pravoslávny a židia. Baroko prináša rozvoj mariánskeho kultu – pútné miesta. Náboženská príslušnosť silne determinovala kultúry i životný štýl obyvateľstva. Horské oblasti stredného Slovenska podmienili spôsob života miestneho obyvateľstva, ktoré sa zameriavalo pastierstvo a salašníctvo. Pri salašnom spôsobe pastieri so stádami zostávali od jari do jeseni na pasienkoch, kde sa realizovala aj práca súvisiaca s produkciou vlny a mlieka. Vznikla špecifická pastierska kultúra zo svojou stravou (bryndzové halušky, korbáčiky, bryndza), umelecká a rezbárska výroba a výzdoba črpákov, sekier – valašiek a pod. Toto všetko sú na malej ploche zhrnuté aspekty prečo je podstatné, aby sa všetky tieto javy tvoriace pestrú paletu tradičnej ľudovej kultúry zachytávali aj v monografiách jednotlivých obcí, kde sa dajú podrobnejšou formou zhodnotiť jednotlivé špecifiká tradičnej ľudovej kultúry.

II., Ako napísať obecnú monografiu alebo metodika písania obecných monografií.

Na sklonku roku 2018 má už takmer polovica obcí na Slovensku svoju vlastnú monografiu, čo je dobrá správa. Stále však sú aj obce, ktoré ešte nemajú svoju vlastnú monografiu.

V minulosti, najmä počas prvej republiky skúmali dejiny obce učitelia. Aj v súčasnosti sú v mnohých obciach zapálení neprofesionálni historici, a obetaví lokálpatrioti, ktorí spolu s profesionálnymi historikmi a etnografmi, sa snažia formou výskumov zhromažďovať materiál k napísaniu monografie.

Obecná monografia je dokumentárnym dielom zachytávajúcím vývoj života v danej lokalite. Monografia poskytuje obraz o dobe a od úrovne vedomostí autora monografie závisí aj celková kvalita monografie. Obecná monografia poskytuje obraz zdravého sebedovetia, hrdosti a lokálpatriotizmu ako pravého vlastenectva a je dokumentom jedinečnosti slovenského národa v rodine európskych národov. Platí, že nielen chlebom je človek živý a stará pravda je, že napísané zostáva naveky.

Keď v obecnom zastupiteľstve dozrie presvedčenie, že je potrebné napísať monografiu obce treba zostaviť autorský kolektív. Ideálna situácia je, ak sa súčasťou autorského kolektívu stanú odborníci profesionálny historik, etnológ, geograf, demograf, jazykovedec. Niekedy to z rôznych príčin nie je možné, preto je veľmi vhodné úzko spolupracovať s najbližším regionálnym múzeom a jeho odborníkmi. Dôležitou osobou v autorskom kolektíve je vedúci autorského tímu, respektíve zostavovateľ. Nemusí, to byť vedec, (ale môže), často touto osobou býva starosta obce, alebo ním delegovaný človek. V každom prípade by to mal byť manažér, schopný zostaviť autorský kolektív, vytýčiť čas na terénny výskum, čas na písanie monografie, komunikovať s grafikom, s jazykovým korektorom, s tlačiarňou. Skrátka mal by to byť človek, ktorý ustriehe všetky termíny a dá dokopy materiály ku knihe a následne bude vedieť s nimi pracovať. Na napísanie kvalitnej monografie je potrebné vyčleniť si minimálne rok až dva. Prvým krokom je totiž terénny výskum, štúdium miestnej kroniky, cirkevnej kroniky, materiály týkajúce sa histórie obce je treba si nájsť údaje a preštudovať ich aj v archívoch s regionálnou územnou pôsobnosťou, či na vysunutých pracoviskách Slovenského národného archívu.

Ďalším zdrojom pri písaní lokálnych dejín sú cirkevné matriky. Tie sú základným prameňom nielen pri genealogických výskumoch, ale aj pri výskume cirkevných lokálnych dejín. V staršom období boli písané po latinsky, neskôr po maďarsky. Nájdeme ich v štátnych oblastných archívoch.

Žiaden seriózny výskum sa však nezaobíde bez odbornej prípravy. Prvý typ prípravného výskumu alebo informatívneho prieskumu sa dá urobiť za pomoci respondentov. Ide o orálne – historický výskum. Do výskumu je možné zapojiť aj obyvateľov obce prostredníctvom dotazníkov. Výhodne je, ak starosta či už miestnym rozhlasom, alebo miestnou tlačou informuje svojich spoluobčanov o rozhodnutí a schválení miestnym zastupiteľstvom, aby vznikla monografia obce. Po výzve sú spoluobčania ústretovejší k výskumníkom, ktorí prídu robiť zber materiálu. V obci, kde sa ľudia poznajú, keď príde výskumník k starším spoluobčanom, takmer vždy je úspešný. Starí ľudia radi spomínajú na roky svojej mladosti a radi sa zo svojimi spomienkami podelia. Výskumník si musí pred terénnym výskumom premyslieť tému o ktorej sa chce s respondentom rozprávať a je dobre mať nachystaný „bodovník“, alebo „dotazník“, či istý okruh otázok, aby v toku rozhovoru výskumník nezabudol na podstavu problematiky, ktorá ho zaujíma. Aby spomienky, či rozhovory neupadli do zabudnutia je dobré používať pri výskume diktafón, mobilný telefón s funkciou nahrávania. Ide o nenápadné a nerušivé zariadenie, ktoré pri prepise rozhovorov je výbornou pomôckou pri písaní monografie. Aby nahrávka mala dokumentačnú, ba až vedeckú hodnotu, je nutné na začiatok pásu uviesť meno výskumníka, dátum nahrávania meno respondenta. Respondentov treba jemne usmerniť, len v prípadoch, že sa príliš vzdialia od pôvodnej témy. Vhodné je zaznamenávať si piesne, spomienkové rozprávania, výročne a rodinné zvykoslovie. Na mnohé témy existujú aj špecializované dotazníky vytvorené odborníkmi – etnológmi. Dotazníky výskumníkom radi poskytnú špecializované pracoviská ako sú katedry etnológie, Ústav etnológie SAV, Národopisné odbory MS. Je možné si však vytvoriť aj vlastné dotazníky a zapojiť do práce na obecnej monografii aj samotných obyvateľov obce, najmä stredoškôľakov a vysokoškôľakov.

Vhodné je zapísať či nahráť si priebeh výročných a rodinných zvykov, ukážky nárečia, ktoré treba zapísať v dôslednej fonetickej transkripcii, urobiť súpis chotárnych názvov, zachytiť ľudovú slovesnosť (rozprávky, povesti, pranostiky, príslovia porekadlá). Je dobré zachytiť aj spomienky na významné osobnosti žijúce v obci, ľudové piesne. Pri príprave obecnej monografie budú veľkým pomocníkom aj staré fotografie, ktoré majú často mimoriadne vysokú výpovednú hodnotu. Podľa starých fotografií sa dá rekonštruovať podoba starého ľudového odevu, či ľudová architektúra, ktorej podoby sa rýchlo strácajú.

Okrem výskumov v archíve, štúdia obecnej kroniky, cirkevných matrik a kroník a rozsiahleho výskumu je potrebný aj výskum na obecnom cintoríne, ktorý je často východiskom k rekonštrukcii genealógií jednotlivých rodov. Vhodné je zapojiť do práce na monografii miestne noviny, školské, obecné, cirkevné kroniky, štátnu matriku, archív obecného úradu, archívy spolkov, škôl, cirkvi. Každý obyvateľ obce môže prispieť vlastnými historickými fotografiami, dokumentmi a svojimi informáciami a vedomosťami k určitej téme, ktorá bude spracovaná v monografii.

Každá seriózna monografia obce, ktorá je zostavovaná po dobrom výskume by mala obsahovať tieto kapitoly:

- Predhovor (starosta obce)
- Úvod (zostavovateľ)
- Geografická charakteristika obce
- Demografický vývoj v obci
- História obce (pravek, starovek, novovek, súčasnosť, obecné symboly historické i súčasné a ich obsah)
- Cirkevné dejiny
- Vystáhovalectvo
- Dejiny kolektivizácie
- Dejiny JRD

- Správa obce a obecné zastupiteľstvo
- Spolky, spoločenské organizácie a kultúrny život
- Rozvoj obce, služby a podnikanie
- Školstvo
- Šport
- Tradičná hmotná kultúra
- Poľnohospodárstvo
- Doplnkové zamestnania
- Ľudová architektúra a bývanie
- Tradičný ľudový odev
- Ľudová strava
- Tradičná duchovná kultúra a folklór:
- Rodinné zvyky (gravídita, pôrod, detstvo, mládenectvo a dievoctvo, vohľady, svadba, staroba, smrť)
- Výročné zvyky (Vianoce, fašiangy, Veľká noc, letný slnovrat, jesenné zvykoslovie, Mikuláš,)
- Spoločenský život v obci (susedská výpomoc, priadky, páračky, kúdeľné izby, čistenie potokov a studničiek)
- Ľudové liečenie
- Poverové rozprávania
- Ľudové piesne, hudba, tanec
- Ľudové nárečia
- Ľudové divadlo
- Detské hry a rečňovanky a vyčítanky, hádanky
- Záver
- Summary
- Literatúra
- Zoznam autorov
- Obrazová príloha

(Samozrejme existujú obce, kde boli určité špecifické činnosti napríklad drotárstvo, pastierstvo, olejkárstvo, sklárstvo, silné vyst'ahovalectvo a pod. K danému fenoménu je potrebné urobiť podrobný výskum a výsledky zahrnúť do monografie, obyčajne do samostatnej kapitoly.)

Po spracovaní výsledkov terénneho výskumu možno prikročiť k písaniu samotnej monografie. Napísanie publikácie si vyžaduje systematickú prípravu skladajúcu sa z dvoch hlavných krokov. Prvým je štúdium literatúry a druhým krokom je písomné vyjadrenie vlastných myšlienok. Treba zdôrazniť, že je vhodné používať jednoduché vety. Treba sa vystríhať dlhých súvetí, pretože ak svoje myšlienky v práci vyjadríme dlhými súvetiami práca sa stáva nezrozumiteľnou a zamotanou. Pri písaní sa musíme vyvarovať tzv. hluchým slovám a slovnej vate. Ak píše autor stereotypný text a jedna veta sa používa na druhú, text sa ťažko číta a na čitateľa pôsobí unavujúco. Vyhnúť sa tomu dá používaním viet rozličnej dĺžky a skladby a hlavne sa využívajú synonyma pre jeden a ten istý pojem. Ak píšeme text nesmieme zabúdať na cieľovú skupinu pre ktorú je obecná monografia určená – a to sú obyvatelia obce. Preto treba intenzívne publikáciu nasýtiť nielen históriou, ale aj aktuálnymi a súčasnými reáliami z diania v obci. Veľmi obľúbené sú skupinové fotografie zo spoločenských, kultúrnych, či náboženských podujatí, školských tried, športových kolektívov, dobrovoľných hasičov. Pokiaľ je v obci viacero vierovyznaní je vhodné prinášať vyvážené informácie, aby sa predišlo negatívne hodnoteniu zo strany obyvateľov. Ideálny stav je

keď vznikne odborný autorský kolektív s hlavným zostavovateľom zložený s odborníkmi. Monografia môže mať aj jedného autora, ale v prípade väčšieho diela to často nie je ideálna situácia. Oblasť, ktoré sú mimo odbornosti autora sú často spracované slabšie, alebo ide o kompilát neprinášajúci nové poznatky. Mimoriadne dôležité je, aby text monografie prešiel jazykovou redakciou. Vecné, gramatické chyby kazia výsledok celej práce a napokon je aj škoda finančných prostriedkov vynaložených na takéto dielo. Musíme si uvedomiť, že vznik monografie to je aj finančne nákladná záležitosť, ktorá je financovaná z obecných zdrojov. Treba preto k jej vzniku pristupovať veľmi zodpovedne a jej vydanie dlhodobo plánovať, aby sa predišlo časovej tiesni a veľmi krátkym termínom určeným na odovzdanie rukopisu, čo by potom malo za následok nekvalitné a povrchné informácie. Životnosť monografie sa ráta na niekoľko desaťročí, takže ak vyjde zlá monografia, bude hanbou celej obce. Čas si treba nechať na korektúry rukopisu, grafické a tlačiarenské práce. Pokiaľ na monografii pracoval kolektív autorov – profesionálov je možné ju zaradiť medzi vedecké monografie vedeckou recenziou. Každá monografia by mala mať pridelené ISBN, ktoré vydáva Slovenská národná knižnica v Martine. Na jej webovej stránke sú dostupné elektronické formuláre na pridelenie čísla.

Veríme, že kvalitné obecné monografie ako reprezentanti odborných výstupov z oblasti regionálnej historiografie budú dotvárať mozaiku emancipovaných a ekonomicky stabilizovaných samospráv, kde sa obyvatelia s radosťou a hrdosťou budú hlásiť k svojim lokálnym dejinám.